

CÉLINE PRÉAUX

La fin de la Flandre belge ?

Waterloo, Avant-propos, 2011, 317 p.

“*Nous la perdrons cette petite vaillante Belgique*”, zo schreef een anonieme lezer in september 1962 aan de liberale Antwerpse krant *Le Matin*, nadat hij had moeten aanschouwen hoe tijdens een Vlaams-nationale betoging een Belgische vlag was vertrappeld. Zijn verzuchting vat kernachtig de illusies en desillusies samen waaraan Franstaligen in Vlaamse steden gedurende de negentiende en twintigste eeuw onderhevig zijn geweest. De fatalistische vaststelling dat zij het Belgische vaderland zouden verliezen, impliceerde meteen ook dat zij zichzelf als bezitters – of toch minstens als behoeders – van dat vaderland hadden beschouwd. Met de in het vooruitgang gestelde teloorgang van België zag deze gemeenschap dan ook een deel van haar eigen bestaansredenen verdwijnen.

Het citaat is enigszins terloops opgenomen in het boek dat Céline Préaux onder de bewust provocatieve titel *La fin de la Flandre belge ?* aan de twintigste-eeuwse geschiedenis van de Franstaligen in Vlaanderen heeft gewijd (p. 225). Terecht benadrukt zij het grote politieke belang dat deze numerieke minderheid in de communautaire geschiedenis van België heeft gehad. Tijdens de eerste decennia na de onafhankelijkheid konden zij zich beschouwen als de symbolische kern van het nieuwe vaderland : enerzijds vertegenwoordigden zij door hun Vlaamse afkomst datgene wat de nieuwe staat deed verschillen van Frankrijk, anderzijds hadden zij met het Frans gekozen voor de taal van de vooruitgang, de cultuur en de nationale eenheid. Deze keuze voor het Frans maakte bovendien deel uit van een algemenere strategie van economische

en intellectuele elitevorming, wat hen in het censitaire België meteen ook de hefbomen van de politieke macht in handen gaf. Uitgerekend door deze buitenproportionele concentratie van symbolisch kapitaal, rijkdom en politieke macht, gaf deze groep echter ook aanleiding tot het ontstaan en tot de latere radicalisering van Vlaamse Beweging. Op die manier werd de symbolische kern van het Belgische vaderland ook de oorzaak van zijn geleidelijke desintegratie. Dit werd vooral duidelijk ten gevolge van de democratisering van het stemrecht, die het onmogelijk maakte dat numerieke minderheden nog langer politieke meerderheidsposities bekleedden. De toenemende macht van de Vlaamse Beweging deed in Wallonië het spook van de veralgemeende tweetaligheid opdoemen, zodat de Waalse Beweging vanaf 1930 ging opteren voor eentalige regio's. De oude link tussen de Waalse Beweging en de Franstalige Vlamingen ging verloren, zodat deze laatste verweesd achterbleven.

Dit algemene verhaal is niet nieuw, maar met behulp van een rijk en divers theoretisch apparaat vertelt Préaux het op een synthetische, verhelderende en onpartijdige manier. Zij doet daarbij ten overvloede (en soms tot vervelens toe) een beroep op het al in 1887 door Ferdinand Tönnies gelanceerde onderscheid tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*, maar vervalt daarbij niet in simplistische tegenstellingen. De Vlaamse Beweging stelde zich aanvankelijk niet zonder meer op als de verdediger van een organische gemeenschap (en dus van een etnische vorm van nationalisme), maar verdedigde fundamenteel een Belgische *Gesellschaft* die gebouwd was op de erkenning van twee gemeenschappen in een tweetalig land. Pas wanneer dit civiel-nationalistische ideaal

bleek te botsen met de blauwdrukken die de Franstaligen voor ogen hadden (met het Frans als enige taal van wetgeving, administratie en hoger onderwijs), begon zij haar hoop te stellen op de taalkundige en culturele homogenisering van Vlaanderen, die uiteindelijk ook moest uitmonden in de vorming van een eigen Vlaamse staat en in de uitsluiting van de Franstaligen uit de Vlaamse gemeenschap.

Hoewel zij precies wil beschrijven hoe de marginalisering van de Franstalige Vlamingen een gevolg was van de veranderende manier waarop de Nederlandstaligen Vlaanderen *verbeeldden*, toch kan Préaux soms zelf de homogeniserende (en dus marginaliserende) formuleringen niet altijd vermijden. Wanneer ze over *'les Flamands'* schrijft, bedoelt ze doorgaans 'de Nederlandstaligen in Vlaanderen' en sluit ze dus zelf de Franstaligen uit de Vlaamse verbeelde gemeenschap. Deze (Nederlandstalige) Vlamingen of 'de Vlaamse *Gemeinschaft*' beschrijft ze geregeld als een collectieve actor, alsof divergenties tussen Nederlandstalige Vlamingen secundair waren. In de vroege negentiende eeuw wordt deze collectieve actor gekenmerkt door "*immobilisme*", dat zelf wordt veroorzaakt door een minderwaardigheidscomplex (p. 61, p. 232), maar vanaf het einde van de negentiende eeuw kent hij dankzij het cultuurflamingantisme een "ontwaking" en begint hij aan een "herovering" van zijn historische machtspositie (bv. p. 77, p. 236). Met dergelijke uitdrukkingen lijkt Préaux – ongetwijfeld onbewust – zelf een beroep te doen op wat Ernest Gellner het Schone Slaapster-motief in nationalistische vertogen heeft genoemd : het idee dat een volk onder de invloed van nadelige machtsconstellaties kan slapen, maar dat het

uiteindelijk weer zal opstaan en zijn legitieme rechten grijpen.

Deze visie gaat in Préaux' betoog gepaard met een overschatting van de Franstalige hegemonie in het negentiende-eeuwse Vlaanderen (bv. 233, 239). Zij lijkt daarbij te miskennen dat tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ook aan Nederlandstalige elitevorming was gedaan, waarvan de gevolgen na 1830 niet zonder meer konden worden weggevaagd. De vroege Vlaamse Beweging werd gevormd door intellectuelen die zelf onder het regime van Willem I hadden ondervonden dat het Nederlands als volwaardige standaardtaal kon fungeren en die dit ideaal ook nadien bleven verdedigen in allerhande literaire genootschappen en cultuurverenigingen (een thematiek die onder meer wordt belicht in Greet Drayes *Laboratoria van de natie*, 2007). Zij namen dus niet zomaar de verdediging van de bedreigde volkstaal op zich, maar opteerden voor een (artificiële) cultuurtaal die dichter dan het Frans aansloot bij die volkstaal. Aangezien in België de taalvrijheid constitutioneel was verankerd, beschikten de Franstalige elites niet over wettelijke of repressieve middelen om dit streven de kop in te drukken. In het negentiende-eeuwse België stond met andere woorden geen hegemonische Franstalige elite tegenovereen immobiele Vlaamse massa, maar strenden twee (weliswaar niet evenwaardige) elites voor verschillende invullingen van de Belgische natie. Dat de voorstanders van een (geheel of gedeeltelijk) Nederlandstalig Vlaanderen deze strijd wonnen ten gevolge van de politieke democratisering, kan bezwaarlijk als een 'ontwaking' worden gedeut. Dit beeld is des te misleidender omdat Préaux het eenduidig verbindt met de zogenaamde 'toetreding tot de moderniteit' van de Neder-

landstaligen, die massaal naar de steden zouden zijn getrokken en daar afstand hadden genomen van het traditionalistische zelfbeeld dat hen door de plattelandsclerus was ingeprent (zie p. 87, 234). Sinds *Rechts Vlaanderen* van Henk de Smaele weten we dat zich minstens gedeeltelijk ook een omgekeerd proces voordeed: de stedelijke elites eigenden zich onder invloed van de politieke democratisering de mythe van het rurale Vlaanderen toe en verhoogden zo hun legitimiteit bij de plattelandsbevolking.

Zo homogeen als de negentiende-eeuwse (Nederlandstalige) Vlamingen verschijnen in hun passiviteit en immobilisme, zo eendrachtig en actief streven zij – althans volgens Préaux' verhaal – vanaf 1930 naar een taalkundig homogene natie (zie bv. p. 237: “*La ‘Gemeinschaft’ flamande acquiert bientôt la conviction que l'imposition de sa langue dans sa région (...) ne peut se faire que par la contrainte*”). Ook op dit vlak was de realiteit nochtans diverser, en keerde een weliswaar kleine maar niet onbelangrijke groep Nederlandstalige intellectuelen zich tegen het schrikbeeld van een etnisch homogeen Vlaanderen. Een van deze tegenstemmen was trouwens Michel Seuphor, die in het boek wordt getypeerd als één van die zeldzame Franstalige Vlamingen die sympathie toonden voor de Vlaamse Beweging (p. 59). In werkelijkheid was hij een Nederlandstalige Vlaams-nationalist (onder zijn oorspronkelijke naam Fernand Berckelaers) die slechts na verloop van tijd gedesillusioneerd afstand had genomen, niet alleen van het Vlaams-nationalisme, maar zelfs van de Nederlandse taal en van Vlaanderen.

Het frequente voorkomen van homogeniserende voorstellingen heeft veel te maken met het feit dat een groot deel van het boek berust op een synthese van secundaire literatuur. De auteur laat de resultaten van haar eigen empirische onderzoek slechts ruim over halfweg aan bod komen (meer bepaald vanaf p. 131). In dat concrete onderzoek stelt zij specifiek de Antwerpse casus tussen 1930 en 1965 centraal. Zij richt haar aandacht met andere woorden op een periode en een context waarin het Vlaams-nationale ideaal van de eentaligheid al grotendeels was bereikt, en de Franstalige Vlamingen al in hoge mate waren gemarginaliseerd. Deze keuze heeft ervoor gezorgd dat de initiële hoofdactoren van het verhaal – de Franstalige Vlamingen – eigenlijk relatief onzichtbaar blijven in het boek. Préaux vond uiteraard voldoende Nederlandstalige Antwerpenaren die het ideaal van een ‘zuiver’ Nederlandstalig Vlaanderen publiek bepleitten. De selectie die zij daaruit maakte (één toonaangevende vertegenwoordiger van elke politieke familie, aangevuld met de ‘onafhankelijke’ intellectueel Leo Picard) is verdedigbaar, al behandelt zij hun teksten over communautaire kwesties op een veeleer opsommende en weinig contextualiserende manier. Voor de Franstalige Antwerpen vond zij echter even representatieve figuren, om de eenvoudige reden dat deze groep omstreeks deze tijd haar strijd voor een “*bilinguisme à prédominance française*” (p. 224) al grotendeels had opgegeven. Bovendien was zij numeriek zo klein dat zij in een democratische context geen partijpolitieke vertegenwoordigers kon hebben. De Franstalige Vlamingen zochten steeds minder het publieke debat, maar ontwikkelden geleidelijk aan de levenshouding die Francis de Clippele in 1999

zou samenvatten onder het ordewoord “*pour vivre heureux, vivons cachés*” (geciteerd op p. 18).

Als ‘noodoplossing’ voor dit (voorspelbare) gebrek aan representatieve figuren heeft Préaux gekozen voor een analyse van de twee grootste Franstalige Antwerpse kranten uit deze periode, de liberale *Le Matin* en de katholieke *La Métropole*. Deze analyse werpt een interessant (maar opnieuw relatief voorspelbaar) licht op de communautaire visie van enkele spraakmakende journalisten uit deze kringen, maar toch blijft de lezer enigszins op zijn of haar honger. Hoeveel interessanter zou het niet zijn geweest indien de auteur had nagegaan hoe deze Franstalig-Antwerpse gemeenschap reëel omging met haar gemarginaliseerde positie, en hoe zij erin slaagde toch te blijven bestaan ondanks de druk om te vernederlandsen? In welke mate en op welke manier ontwikkelden zij een reële ‘diglossie’? Naar welke scholen stuurden zij hun kinderen en hoe zorgden zij ervoor dat deze in privé-aangelegenheden het Frans bleven hanteren? In welke wijken concentreerden zij zich, tot op welke hoogte organiseerden zij zich in aparte sport- en cultuurverenigingen (de hockeyclubs worden zijdelings vermeld, maar niet bestudeerd) en tot op welke hoogte kwamen zij daar in contact met Nederlandstalige stadsgenoten? Welke kranten lazen zij, welke televisieprogramma’s bekeken zij, welk geloof gingen zij aan, waar gingen zij naar de kerk? Bij dat alles had zij uiteraard ook de vraag moeten stellen in welke mate deze praktijken wijzigden tijdens de Tweede Wereldoorlog, een periode die nu niet wordt behandeld in het boek (naar Lieven Saerens’ *Vreemdelingen in een wereldstad* wordt zelfs niet verwezen).

Indien dergelijke historisch-antropologische vragen waren beantwoord – nu worden ze slechts zijdelings aangekondigd op de laatste bladzijde – dan waren de Franstalige Antwerpenaren in het boek misschien niet verschenen als ‘verliezers van de geschiedenis’, maar als een groep die onder druk van de omstandigheden een heel eigen bi- of multi-culturele habitus heeft ontwikkeld. Ondanks het verdienstelijke werk van Céline Préaux, die vooral hun belang voor de globale communautaire geschiedenis van België heeft belicht, blijven zij (en meer in het algemeen de Franstalige Vlamingen) vooralsnog tot “*les grands laissés-pour-compte de l’historiographie belge*” (p. 229) behoren.

Marnix Beyen

